

Түүх бол өнгөрөөсөн улс төрийн бодлого

Улс төрийн бодлого бол өнөөдрийн түүх

Э.Фримен

ХААНТ ОРОС УЛСЫН САНХҮҮГИЙН ЗӨВЛӨХ ТҮШМЭЛТЭЙ БАЙГУУЛСАН ГЭРЭЭНИЙ ТУХАЙД

Г. Цэнджав

ШУТИС-ийн Нийгмийн Технологийн Сургуулийн багш, доктор

Хураангуй: Хаант Оросын гадаад бодлого нь ХХ зууны эхэн үеэс Алс дорнодод хандах үйл ажиллагаагаа улам идэвхжүүлж, улмаар Ар Монголд нөлөөлөх талаар бодиттой ажлуудыг хийж эхэлсэн билээ. Тухайн цаг үед Монгол нь туурга тусгаар улсаа тунхаглаж, Хаант Орос улсыг өөрийн өмөг түшгээ хэмээн үзэж, мөнгө санхүүгийн болон зэр зэвсгийн тусламжийг удаа дараа хүсэх болсон.

Хаант Орос улсын зүгээс Монгол дахь өөрийн ашиг сонирхолоо тогтоох гэсэн бодлогод нийцтэй байсан тул монголын талын хүсэлтийг биелүүлэхэд нааштай хандсан юм. Мөн өөрийн эрх ашигт нийцүүлж Монголыг эдийн засгийн протекторат улс болгон хувиргах, монгол дахь хятадын болон бусад улс орнуудын зах зээлийг аажмаар шахан зайлуулах, байгалийн баялгийг тандан мэдэх зэрэг олон ажлуудыг зөвлөх түшмэлээрээ дамжуулан хэрэгжүүлсэн юм

Одоогоос 100 жилийн тэртээ “Монгол улсын Богд эзэн хааны засгийн хэрэг шийтгэх газраас Орос улсын харъяат Сергей Андреевич Козинтой хэлэлцэн тогтоосон гэрээ бичгийн зүйл”¹ хэмээх 12 зүйл заалттай гэрээг 1913 оны 12-р сарын 25-ны өдөр Оросын Петербург хотод байгуулсан юм. Үүнийг Монгол улсын хаан эзний зарлигаар Орос улсад зарагдсан бүрэн эрх барих элчин сайд, сайн ноён хан Намнансүрэн төлөөлж гэрээг байгуулав. Уг гэрээ бичгийн Монголын түүхэнд гүйцэтгэсэн үүрэг зорилтын талаар архивын баримт болон судлаачдын зохиол бүтээл дээр тулгуурлан энэхүү өгүүллийг бичсэн болно.

Хаант Оросын талаас ХХ зууны эхэн үеэр улс төр, эдийн засгийн бодлого үйл ажиллагаагаа алс дорнодод улам идэвхжүүлэх, ялангуяа ар Монголд өөрийн ашиг сонирхолоо нэмэгдүүлэх үйл явц зайлшгүй болсон.

Монголын талаас Хаант Оросыг өөрийн өмөг түшгээ болгож, найрсгаар хандах, улмаар улс орныхоо цаашдын хөгжилд тус нэмэр болох мөнгө санхүүгийн зээл тусламжийг удаа дараа хүссэн явдал нь оросын ашиг сонирхолд илүү нийцтэй болж өгсөн. Тиймээс Оросын тал өөрийн бодлогоо хэрэгжүүлэхийн тулд төлөөний түшмэлийг тавих асуудлыг Монголын талд санал болгож, тулгасан юм. Үүнийг Монголын засгийн газраас аргагүй хүлээн зөвшөөрч, цаашид хоёр талаас гэрээ бичиг үйлдсэн юм. Уг гэрээ бичгийн мөн чанар нь их гүрний бодлого үйл ажиллагаагаар жижиг буурай улсыг эдийн засгийн протекторат улс болгох, монгол дахь хятадын болон бусад улс орнуудын зах зээлийг аажмаар шахан зайлуулах, монголын байгалийн баялгийг

тандан мэдэх, оросын үйлдвэрлэгчид, худалдаачдын эрх ашгийг эрх зүйн хувьд баталгаажуулах, мөнгө санхүүгийн зээлийн эргэн төлөлтийг хянаж байхад оршино.

Олноо Өргөгдсөн Монгол улс байгуулагдсан цаг мөчөөс эхлэн улс орны гадаад, дотоод амьдралд олон чухал шийдвэрлэх асуудлууд тулгамдаж, эдгээрийг хэрэгжүүлэхийн тулд Монгол улсын засгийн газраас ихээхэн зүйлийг сэдэж хийж эхэлсэн аж. Тухайн цаг үед Монгол улс олон зуун жилийн манж, хятадын эрхшээлийн бодлогоор нийгэм эдийн засгийн хоцрогдолд орж, ядууран доройтсон байлаа¹⁹¹. Тулгар төрийнхөө тусгаар тогтнол бүрэн эрхт байдлыг баталгаатай болгох, тусгаар тогтнолоо гадаад улс орнуудаар хүлээн зөвшөөрүүлэх болон эдийн засгийн дотоод амьдралын олон чухал үйл хэргийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд тус оронд мөнгө, зэр зэвсэг ихээхэн хэрэгцээтэй байлаа. Тиймээс Хаант Оросоос удаа дараа зээл тусламж хүссэн юм. Хаант Оросын засгийн газар ч хатуухан болзолтой зээл олгож, түүнийхээ эргэн төлөгдөх нөхцөлд анхаарал хүчин чармайлт тавьж байсны нэгэн илрэл нь Монголын засгийн газарт зөвлөх түшмэл С.А.Козинг илгээсэн явдал байв.

Зөвлөх түшмэл илгээх асуудлыг анх Орос улс сэдсэн байна. 1912 онд Монголын засгийн газар Оросоос 2 сая рублийн зээл хүсэхэд Оросын тал санхүүгийн зөвлөх аваач гэсэн саналыг тавихад монголын тал татгалзсан боловч төдөлгүй 1913 онд Оросоос дахин 3 сая рублийн зээл хүсэхэд уг зээлийг олгох асуудлыг дагалдуулан санхүүгийн зөвлөхийг илгээхээр болжээ. Хэдийгээр тийнхүү харь зөвлөх авах асуудал дээр анхандаа Монгол улсын засгийн газар татгалзаж байсан ч хэрэг явдлын өрнөлт нь санхүүгийн зөвлөх авахаас өөр аргагүй байдалд хүргэжээ. Эл үед Монголын хил хязгаар нэн түгшүүртэй болж мөнгө санхүүгийн хувьд төрийн данс “улайссан” байсан учраас арга буюу Оросын шаардлагыг хүлээн авсан байна.

Зөвлөх түшмэл илгээх асуудлаар хоёр улсын хооронд гэрээ хэлцэл байгуулагдсангүй, гагцхүү Монгол улсын ерөнхий сайд Т.Намансүрэн С.А. Козин хэмээх хувь хүнтэй гэрээ байгуулжээ. Анхлан санхүүгийн зөвлөх хэмээн яригдаж, илгээгдсэн С.А.Козин нь “Монгол улсын засгийн газрын зөвлөх түшмэл”¹⁹² гэсэн том нэртэйгээр хүрэлцэн ирж тус орны эдийн засгийн аливаа хэргийг зохион байгуулах ба улсын хөрөнгийг арвижуулах, улсын хэргийг шинэтгэн засах дүрэм хэмжээг зохиох үүрэгтэйгээс гадна Хаант Оросоос зээлсэн мөнгөний зарцуулалтанд хяналт тавих мөн зарим талаар тэдгээр мөнгийг захиран зарцуулах эрхтэй нэгэн болон иржээ.

Нөгөөтэйгүүр зээлсэн мөнгөний эргэн төлөлтийг хэрхэн барагдуулах талаар Монголд нилээд бодиттой, бүтээлч ажлуудыг санаачлан хийлгэх, бусад мөнгө хөрөнгөний эх үүсвэрүүдийг нэхэн гаргах зэрэг үүрэг гүйцэтгэнэ. Үүнийг нотлох баримт бол тухайн үедээ нууц гэсэн ангилалтай байсан өдгөө нууцлалын хугацаа нь дуусч нийтэд нээлттэй болсон ОХУ-ын Архивын баримтууд юм. Эдгээр баримтуудыг ашиглах боломжтой болсон явдал Хаант Оросоос илгээсэн С.А.Козин болон түүний хөдөө аж ахуй хариуцсан зөвлөх барон Витте нарын Монголын засгийн газарт зөвлөх түшмэлээр хэрхэн ажилласныг бүх талаас нь судлах боломж олгосон билээ.

¹⁹¹ УТА.ФА, Д.1,ХН-673.

¹⁹² АВПРИ.ф.Китайский стол.Оп.491,Д.3090, л.11-13

Зөвлөх түшмэлийн бүхий л үйл ажиллагааны тайлан, мэдээлэл болон түүний ажил төрлийн талаарх консулын мэдээлэл зэрэг баримтууд өдгөө Оросын архивуудад хадгалагдаж байна

Тэдгээр баримтууд болон өөрийн орны архивын баримтуудыг үндэслэн Орос улсаас Монгол улсын сангийн хэргийг зөвлөх түшмэлээр ирсэн С.А.Козиноос 1913 оны 12 сарын 25-нд гэрээ бичиг хэлэлцэн тогтоосноос эхлэн зөвлөхийн алба татан буугдсан Олноо Өргөгдсөний 7 дугаар оны цагаан сар хүртэл үйлдсэн албаны хэргүүдийн үр дүнг нэгтгэн дүгнэвээс зөвлөх түшмэлийн хийж гүйцэтгэсэн нэр бүхий 18 ажил болон төлөвлөн бэлтгэсэн боловч хэрэгжүүлж амжаагүй таван ажил нь Монголын талд ихээхэн ач тустай зүйл байсан боловч асар их хэмжээний мөнгө зарцуулж, тэдгээрээс гарсан үр дүн нь чамлахуйц бага байна. Гэхдээ энд бид зөвхөн зарцуулсан мөнгө, улсад орсон орлогыг баримтлан үнэлэлт дүгнэлт өгөх нь бас учир дутагдалтай юм. Тиймээс түүний ажлын дэвшилт талыг онцлон дурьдах хэрэгтэй болов уу.

Улс орны эдийн засгийн амьдралтай холбоотой 10 дүрэм боловсруулан хэрэгжүүлж эхлэсний ачаар Олноо өргөгдсөний анхны жилүүдээс гаалиас олох орлого 1/4 хувьтай байсан бол 1915 он гэхэд улсын орлогын 2/3 хувийг гаалиас хураах болж гааль албан татварын бодлогыг нилээд цэгцэлжээ¹⁹³. Монгол орныг судлах 2 удаагийн экспедиц зохион байгуулан шинээр орлого оруулж болохуйц эх сурвалжуудыг тогтоосон нь чухал зүйл байлаа. Харин дээрх шинжилгээний ангиудын цуглуулсан олон баримт сурвалжуудын хуулбарыг ОХУ-ын архивуудаас авч Монголдоо авчирвал ХХ зууны эхний 10 жилийн тус орны нийгэм-эдийн засаг, соёлын хөгжилтийн түүхийг судлахад нэн чухал сурвалжууд учир монголын түүх судлалд ихээхэн тустай хэрэг болно.

Монголын тал зөвлөх түшмэл урих асуудлыг Хаант Оросын шахалт доор хүлээн зөвшөөрсөн бөгөөд Оросын Засгийн газраас томилсон С.А.Козинтэй (хувь хүнтэй) гэрээ бичиг солилцжээ.

Гэрээнд, зөвлөх нь:

- Монгол улсын аливаа хэргийг зохион байгуулах ба улсын хөрөнгийг захирах хэрэгт зөвлөх түшмэл болгохоос гадна, бас улсын засгийн хэргийг шинэтгэн засах дүрэм хэмжээг зохиолгоно.

- Улсын хөрөнгө ба орлогыг эрхлэн захирах хороо ба бас Улсын санхүүгийн зүйлийг хадгалах ба хянан байцаах хэргийг эрхлэн захирах хороог Сангийн яаманд хавсарган байгуулж, орон нутагт салбаруудыг байгуулах ажлыг энэхүү зөвлөх түшмэлээр эрхлэн шийтгүүлнэ.

Дүрэм журмыг нь боловсруулан сайдуудын хуралд өргөн мэдүүлж батлуулна.

- Аливаа татварыг авах зүйлийг тогтоох ба бас улсын хөрөнгөнөөс шинэ орлого олоход тус болгохыг бодож мөнхүү зөвлөх түшмэл, улсын харъяат газар, аж ахуй зэргийг байцаан тоолох ба дэлхийн хөрөнгийг шинжлэх явдлыг цөм үүсгэн үйлдүүлнэ.

- Эдийн засгийн хэргийг сайжруулан засахыг бодож, хууль дүрэм зохиогоод, сайдуудын чуулганд өргөн барьж, шүүмжлүүлэн батлуулахаас гадна, бас

¹⁹³ Ж.Урангуа. ХХ зууны эхэн үеийн Монгол улс.УБ.,2010,т.130

Монгол улсын засгийн хэрэг шийтгэх газраас тусгайлан тушаасан хууль дүрмийг зохионо.

Харин Монгол улсын засгийн хэрэг шийтгэх газар нь:

- мөнхүү зөвлөх түшмэлийн хэрэглэлд сар бүр нэгэн мянган /цельков нь нэг рублийн мөнгөн зоос /цаас олгохоос гадна Монгол газарт одох ба Орост буцахын замын хэрэглэлд тус бүр нэгэн мянган гурван зуун цаасыг нэгмөсөн гаргаж өгнө.

- Оросоос урин авчирах эрдэмд боловсорсон хүн нарын хэрэглэлд жил бүр дөрвөн түмэн цаас гаргаж, чухамхүү хэрэглэх тухайг үзэж, сар бүр мөнхүү зөвлөх түшмэлд өгнө.

- Энэхүү гэрээг баталсан өдрөөс эхлэн, гурван жилийн хугацаагаар дагаж явуулна гэжээ.

Ерөнхий сайдын дээрх айлчлалаар монголын тал Хаант Орос улсаас 3 сая рублийн зээл хүссэн бөгөөд энэ байдлыг Оросын тал маш чадамгай ашиглан монголчуудын дунд нэвтрэн орж, бүхий л салбарт нь хяналт тавих, хойш нь мэдээлж байх үүрэг бүхий төлөөлөгчийг¹⁹⁴ илгээж чадсан аж. Монголд туслах нэрийн дор өгч буй зээлийнхээ эргэн төлөгдөх нөхцлийг ч буй болгоход чиглэж байв.

Монгол улсын хувьд бол мөнгө санхүүгийн гачигдалтай байдлынхаа улмаас тийнхүү Хаант Оросоос зөвлөх түшмэл авах байдалд хүрчээ.

Оросын талд С.А. Козинд нарийн зөвлөмж өгсөн байдаг¹⁹⁵. Чингэхдээ Зөвлөх нь 1912 оны намар байгуулсан Орос-Монголын найрамдлын гэрээнд заасан зүйлтэй үйл ажиллагаагаа нарийн уялдуулах бөгөөд Оросын ерөнхий консулын зөвлөмжийг дагах ёстой. Авч хэрэгжүүлэх санхүүгийн болон захиргааны арга хэмжээнүүд өндөр хөгжилтэй нүүдэлчин улс түмнүүдийн жишигт хүрсэн байх ёстой.

Үйл ажиллагааны эцсийн үр дүнд:

- Орон нутгийн орлого болон зээлээс олж буй бүх мөнгө улсын сан хөмрөгт орж байх
- Засаг захиргаа, шүүх, санхүү, нийгмийн болон бусад байгууллагуудыг Орос улсын маягаар зохион байгуулж эрх зүйн соёлыг нэвтрүүлэх
- Ноёд алба татвар авдаг явдлыг зогсоож, алба татвар авах эрхийг улсын онцгой эрх болгох
- Тус орныг эдийн засаг-статистик болон хүн ам зүйн хувьд судлан шинжлэх

¹⁹⁴ АВПРИ. Ф.Китайский стол. Оп.491,Д.3090, л.16-17 “Заметка по поводу назначения Финансового Советника в Монголии”, л.283 “Главнейшие указания Советнику Монгольского правительства”

¹⁹⁵ АВПРИ. Мөн тэнд, л.283

- Газар ашиглах болон эзэмших явдлыг нарийн зохион байгуулах явдлыг эхлүүлж, үүнээс олох орлогыг улсын санд оруулах болон орлогын шинэ эх сурвалжуудыг эрэн олох
- Орон нутгийн засаг захиргаа, шүүхийн байгууллага болон шүүх хууль тогтоомжийг эмхлэн цэгцлэх
- Хүн эмнэлэг болон мал эмнэлгийн ажлыг буй болгох
- Ардын сургууль байгуулах зэрэг ажлууд хийгдсэн байх ёстой гэжээ.

Боловсруулсан бүх дүрэм журам Монголын талд танилцуулхаас өмнө ерөнхий консулд үзүүлж танилцуулж Хаант Оросын эрх ашигт нийцэж байгаа эсэхийг хянуулах үүрэгтэй байв.

Эл үед Хүрээнд Оросын ерөнхий консулын алба, цэргийн зөвлөх, худалдааны төлөөлөгч, санхүүгийн зөвлөх гэсэн албан тушаалтнууд ажиллаж Хаант Оросын гадаад бодлогыг Монголд хэрэгжүүлж байлаа. Чингэхдээ санхүүгийн зөвлөхийн үүрэг нилээд өвөрмөц байв. Учир нь тэрбээр Ерөнхий консулаас нууцаар удирдамж авахын зэрэгцээгээр, хэрэг дээрээ Монголын засгийн газрын зааврын дагуу ажиллаж буй бие даасан этгээд мэтээр харагдаж, монголчуудын итгэл найдварыг олж авах ёстой байжээ. Санхүүгийн зөвлөхийн үйл ажиллагааны улс төрийн талыг авч үзвэл тэрээр түүнд удирдамжийг Гадаад хэргийн яам нь өгч, санхүү болон засаг захиргааны үйл ажиллагаанд нь Сангийн яаманд нь хамаарч байжээ. Эцэст нь дүгнэхэд С.А.Козинтой байгуулсан гэрээ нь Монголд эдийн засгийн олон салбарын ажлуудыг тодорхой зааг ялгаатай болгохын зэрэгцээ явуулах үйл ажиллагааг удирдлага санхүүгээр хангахад чиглэгджээ. Мөн санхүү эдийн засгийн бодлого зорилтыг төлөвлөж, ашиг орлогыг нэмэгдүүлэх, хөрөнгө санхүүг арвижуулахын тулд дотоод нөөц бололцоог дайчлан ажиллахыг холбогдох албан тушаалтнуудад өргөн мэдүүлсэн гэрээ болсон байна. Гэхдээ гэрээ байгуулагч хоёр талын үүрэг хариуцлагын талыг үзвэл, оросын талын гэрээний хариуцлагын эргэн тооцох асуудлыг огт дурдаагүй байсан. Ийм ч үүднээс С.А.Козин хийсэн ажлын баримтаа хаана, хэнд үлдээсэн нь тодорхойгүй, мөнгө санхүүгийн тайлан тооцоогоо бүрэн гүйцэд тайлагнаагүй гэнэт нутаг буцсан явдал юм. Удалгүй Орос оронд Октябрийн хувьсгал гарч, хуучин засгийн үйл ажиллагаа зогсож, шинээр байгуулагдсан Зөвлөлт засаг Монголд төлөх дутуу 2 сая рублийг хүчингүй болгосон юм

Abstract

The beginning of XX century, the Russian foreign policy to became active in the Far East such as Outer Mongolia. In that time, Outer Mongolia declared own independence from Qing Dynasty and some aids had been supported by the Russia, which was encouraged by concept of the Russian foreign policy. Therefore, the Russian government implemented the action of the economic protectorate program in Mongolia, was searching natural recourse and was forcing out the Chinese traders from the country by the Russian consuler.

Ашигласан материал:

1. Үндэсний Төв Архив фонд А-4 хн 673
2. РГИА фонд-1276.дело 463, стр.413
3. АВПРИ фонд Китайский стол.опись 491, дело 3090
4. Урангуа.Ж . XX зууны эхэн үеийн Монгол улс (1911-1919).УБ.,2010